

Марина МАРЦЕНЮК,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Мукачівського державного університету

(Україна, Мукачево) marcenuk.marina@ukr.net

Інна ФЕЛЬЦАН,

старший викладач кафедри англійської філології та методики викладання

іноземних мов Мукачівського державного університету

(Україна, Мукачево) innafeltsan@mail.ru

ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

В статті розглядається актуальне в сучасній освіті питання професійної підготовки майбутнього педагога через набуття ним необхідної компетентності. Акцентується увага на її емотивному аспекті, в основі якого лежить здатність особистості майбутнього педагога до контролю і оперування емоціями в процесі здійснення ним професійної діяльності. Підкреслюється роль емоцій, що впливають на сприйняття людиною навколишнього світу, її станів, загроз, тощо. Відзначається вплив емоцій на процес навчання, мислення і почуттів учнів та значимість емоційної компетенції майбутніх педагогів як професійно значущих якостей.

Ключові слова: *компетенції, компетентність, професійно-педагогічна діяльність, мовлення-ва підготовка, емоційна сфера, вплив.*

Літ. 11.

Maryna MARTSENIUK,

Ph. D in psychological sciences, associate professor of Department of Psychology

Mukachevo State University

(Ukraine, Mukachevo) marcenuk.marina@ukr.net

Inna FELTSAN,

senior lecturer of the Department of English Philology

and Methodology of Foreign Language Teaching

(Ukraine, Mukachevo) innafeltsan@mail.ru

EMOTIVE ASPECT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF FUTURE PEDAGOGUE

There exists a particular interest in the emotional proficiency of future pedagogues which could be explained by interrelation between productivity of educational process and feelings students experience in the process of perception. Due to the active introduction into the theory and practice of competency based approach study, most researchers have been actively working on the notion of «competence» and «competency». At present stage, there are numerous definitions of the term, thus in order to understand the content of professional competency and its emotional aspect we've focused on theoretical and practical description of its constituents.

The presented article deals with the problems in modern education training of future teachers and represents their solving through formation of necessary competence. The attention has been focused on emotional aspect of pedagogic proficiency, which is based on individual mastery of future teachers to control and manipulate the emotions in the course of their professional activity. The role of emotions that influence the perception of the world, states, mood, conditions, challenges and motivation has been emphasized. There is a non-disputable impact of emotions on learning, thinking and feelings of students as a whole. The importance of the future teacher emotional competence has been proved, making it an inseparable part of professionally significant qualities.

Key words: competence, competency, proficiency, professional and educational activity, language training, emotional sphere, influence, emotional background, emotive, emotiveness.

Ref. 11.

Марина МАРЦЕНЮК,

кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Мукачевского государственного университета

(Украина, Мукачево) marcenuk.marina@ukr.net

Инна ФЕЛЬЦАН,

старший преподаватель кафедры английской филологии и методики преподавания иностранных языков Мукачевского государственного университета

(Украина, Мукачево) innafeltsan@mail.ru

ЭМОТИВНЫЙ АСПЕКТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье рассматривается актуальный в современном образовании вопрос профессиональной подготовки будущего педагога посредством приобретения ним необходимой компетентности. Акцентируется внимание на его эмотивном аспекте, в основе которого находится способность личности будущего педагога к осуществлению контроля и владению эмоциями в процессе выполнения ним профессиональной деятельности. Подчеркивается роль эмоций, которые влияют на восприятие человеком окружающего мира, ее состояний, угроз и т.д. Отмечается влияние эмоций на процесс обучения, мышления и чувств учеников, и значимость эмоциональной компетентности будущих педагогов как профессионально значимых черт и качеств.

***Ключевые слова:** компетенции, компетентность, профессионально-педагогическая деятельность, речевая подготовка, эмоциональная сфера, влияние.*

Лит. 11.

Постановка проблеми. У зв'язку з активним впровадженням у теорію і практику освіти компетентнісного підходу більшість проведених сьогодні досліджень процесу професійної підготовки будуються на понятті «компетенція». З метою розуміння змісту професійної компетенції та її емоційного аспекту слід коротко зупинитися на розгляді самого поняття «компетенція».

Дане поняття було введено в обіг Р. Уайтом в 1959 році і стало широко затребуваним в зарубіжній освітній практиці з кінця ХХ століття в рамках, так званого, competence-based education (CBE). Така освіта передбачала оцінку кваліфікації та професійних навичок педагога за допомогою виявлення тих чи інших компетенцій. В Україні поняття «компетенція» використовувалося в наукових публікаціях по методиці навчання ще в 1980-і роки, однак отримало більш широке розповсюдження в педагогіці після того, як в 2001 році були сформульовані основні положення компетентнісного підходу в освіті [8].

У тлумачному словнику С. І. Ожегова «компетенція» визначається, по-перше, як коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний і, по-друге, як коло будь-чиїх повноважень, прав [6].

Наведені вище словникові дефініції даного поняття є узагальненим і не повною мірою розкривають його змістовну і функціональну сторони.

В даний час вітчизняними та зарубіжними дослідниками, в самих різних галузях наукового пізнання, пропонуються десятки визначень поняття «компетенція». Наведемо лише деякі з них:

1) загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які придбані завдяки навчанню (С. С. Шишов) [8];

2) міра розуміння людиною сенсу своєї діяльності, кваліфікаційна характеристика індивіда, узята в момент його включення в діяльність (Б. Д. Ельконін) [4];

3) характеристика особистості, що дозволяє їй виносити судження в певній галузі, з певного питання; основою цієї якості виступають знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини (Ю. Г. Татур) [1];

4) сума знань, умінь і навичок в широкому розумінні, придбаних учнями в ході шкільної та позашкільної освіти [4].

Як бачимо тільки з представлених визначень, в сучасних наукових дослідженнях поняття «компетенція» використовується для позначення різних сутностей: майстерніст-тю дій, особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, практичних навичок і вмій та ін.

Не вдаючись у глибокий порівняльний аналіз наукових трактувань даного поняття, за основу в нашій роботі ми приймемо визначення, дане І. О. Зимньою: «компетенція – це образ утримання знань, програм реалізації, способів і алгоритмів дій, внутрішнє потенційне когнітивне освіту, актуалізоване згодом у діяльності» [2, 103].

Аналіз досліджень. Значимість емоційної сторони в підготовці вчителя визнається багатьма дослідниками (М. А. Аріян, Н. В. Вітт, П. Б. Гурвичем, І. О. Зимньою, О. О. Леонтьєвим, С. І. Пассовим, О. М. Шаповим і ін.). Проблеми формування професійної компетентності педагогів присвячені численні праці як вітчизняних (Б. С. Гершунського, Д. М. Грішина, І. О. Зимньої, К. О. Костіної, Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, В. О. Сластьоніна, А. В. Хуторського та ін.), так і зарубіжних дослідників (Д. Равена, У. Хутмахера, Б. Оскарссона, М. Уоллеса та ін.). Велика увага питанням підготовки професійно компетентних вчителів приділяється в працях Н. В. Баграмової, Н. Д. Гальскової, Ю. В. Єр'оміної, І. О. Зимньої, Є. І. Пассова, Г. В. Рогової, О. М. Солововой, С. П. Шатілова та ін.

Мета статті. Ми маємо на меті висвітлити та проаналізувати деякі міркування стосовно професійної підготовки майбутнього педагога через набуття ним необхідних компетентностей, в тому числі і емотивного компонента, в основі якого лежить здатність особистості майбутнього педагога до контролю і оперування емоціями в процесі здійснення ним професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих проблем компетентнісного підходу в освіті є, також, визначення співвідношення між поняттями «компетенція» і «компетентність». У роботах Л. М. Боголюбова, В. С. Леднева, І. М. Осмоловської, М. В. Рижаківа, слідом за І. О. Зимньою, Н. В. Кузьміною, А. К. Марковою, А. В. Хуторським та іншими авторами ми розглядаємо «компетенцію» і «компетентність» як близькі, але не тотожні поняття [4].

У педагогічній літературі професійну компетентність розглядають як сукупність професійних, особистісних якостей і здібностей, що забезпечують ефективність здійснення професійної діяльності (А. С. Белкін, С. Г. Молчанов, В. В. Нестеров, М. В. Харитонов та ін.).

Н. В. Баграмова розглядає структуру професійної компетентності як сукупність ключових, базових і спеціальних компетенцій [3].

Ключові компетенції необхідні людині будь-якої професії, вони носять універсальний характер. І. О. Зимня виділяє три групи таких компетенцій:

1) компетенції, що відносяться до самої людини як особистості, суб'єкту діяльності, спілкування (компетенції збереження здоров'я; компетенції ціннісно-сміслової орієнта-

ції в світі; компетенції інтеграції; компетенції громадянськості; компетенції самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку особистісної та предметної рефлексії і т.д.);

2) компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини та соціальної сфери (компетенції соціальної взаємодії; компетенції спілкування);

3) компетенції, що відносяться до діяльності людини (компетенція пізнавальної діяльності; компетенції діяльності; компетенції інформаційних технологій) [4].

Як відомо, формування і розвиток професійної компетентності та, відповідно, її складових є результатом тренування і вправлення людини у професійній діяльності; сама по собі дана компетентність скластися в індивіда не може. Звідси слідує, що фундаментальною метою вищої професійної педагогічної освіти є формування професійної компетентності студента, майбутнього вчителя, освітянина.

В більш пізній роботі А. К. Маркова вже виокремлює спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальні різновиди професійної компетентності [4].

Можемо констатувати, що набір необхідних компетенцій формує професійну компетентність загалом. Мовлення відноситься до соціальних компетенцій та відображає навичку людини до ведення діалогу. Діалог – це основа педагогічного процесу, а вміння правильно мотивувати учня базується на емоційній компетенції, коли педагог висловлює свої наміри таким чином, що отримує відгук серед аудиторії та бажання співпрацювати. Вміння інтерпретувати та висловлювати емоції правильно під час процесу навчання, формують емотивну компетентність педагога. Мова забезпечує трансфер інформації, але без необхідного емотивного супроводу результати такої комунікації можуть бути непередбачуваними.

С. В. Чернишов, докладно розкриваючи зміст поняття «виразність мови», вказує на його комплексність і інтегративний характер. При цьому, однією з головних складових виразності мови, автор розглядає її емоційність, яка представляє собою «...ментальну сутність особистості, що визначає характер сприйняття і відображення нею навколишньої дійсності та взаємодії з іншими членами соціуму». Таким чином, важливість емоційного фактора в структурі професійної компетенції вчителя, хоч і імпліцитно, позначена у вищевказаних методичних роботах, що описують модель професійної компетентності педагога [6, 93].

Лексичний шар це не тільки засіб пізнання та репрезентації мовної картини світу, а й спосіб вираження багатоаспектної палітри емоцій, почуттів, оцінок, усього, що пов'язане з емоційно-психічною діяльністю людини.

Імпліцитні передумови до виділення в структурі професійної компетентності емоційного компонента містяться і в загально-педагогічних роботах. Ті ж самі поняття як «диференційно-психологічна компетенція» і «соціально-комунікативні компетенції», що були виділені Н. В. Кузьміною [3], немислими без реалізації емоційного фактора у професійній діяльності педагога. Безпосередньо експресивні і виразні здібності в структурі педагогічних здібностей педагога виділяють С. Г. Вершловській [6] і Е. Н. Шианов [3]. А. М. А. Аряна до індикаторів творчої компетенції вчителя відносить:

- ентузіазм вчителя, який передається учням за допомогою зорового контакту, міміки, голосових модуляцій, інтонації, відповідної енергійної пози, жестів;
- інтерес, що стимульований в учнів за допомогою гумору;
- теплоту і дружелюбність з боку вчителя;
- допомогу учням у виробленні позитивної самооцінки [2].

Всі перераховані дослідником індикатори творчої компетенції припускають високий рівень оперування емоціями з боку вчителя в процесі навчальної діяльності. Емоції

відповідають за сприйняття індивідом навколишнього світу, на їх основі складається індивідуальна, унікальна мовна картина світу, в якій представлені досвід індивіда, соціуму, нації, всього людства у вербальній формі. Під МКС сьогодні прийнято вважати виражену за допомогою різних мовних засобів системно впорядковану модель знаків, які містять адекватну інформацію про навколишній світ [7, 271].

Слово – це професійний ключ в руках педагога, що відкриває двері до свідомості учня, а емотив – це емоція виражена через слово, що має на меті змотивувати до пізнання. Пізнання об'єктивного світу відповідно до теорії когнітивізму емоцій не може відбуватись безпристрасно, без оцінювання, оскільки сама суть, природа людини – емоційна [5, 17]. Як зазначає В. Шаховський, думка може виникати саме у формі емоційного образу, що формується до її мовленнєвого вираження [9, 59].

Самі емоції, як і способи їхнього вербального та невербального оформлення, в кожному етносі засвоюються як певні культурні паттерни, притаманні соціокультурному простору. Існує думка, що емоції універсальні [5, 17]. Фокусування уваги на тому, чи є емоції універсальними актуальне в контексті міжкультурного педагогічного обміну кадрами. Емотивна компетентність дозволяє професійно вільно почувати себе в іншій країні, працюючи зі студентами, чії алгоритми сприйняття та тлумачення навколишнього середовища відмінні від вже звичних у рідній країні.

Елементарні поведінкові емоційні реакції, як доведено психофізіологією, закладені в людині генетично [10, 103–110]. Складніше з іншим класом емоцій, які можна назвати соціалізованими. К. Юнг позначає їх як інтелектуальні. Навіть якщо генетичні емоції мають тенденцію до конфліктного сприйняття та інтерпретації, проте їх негативний вплив можна легко контролювати за допомогою сформованої емоційно-соціальної компетентності. У американському суспільстві існує термін «соціальна посмішка», яка спонукає до контролю власних почуттів підчас соціального діалогу.

Варто пригадати на що саме, в першу чергу, ми звертаємо увагу, коли спостерігаємо за роботою іноземних колег: відкритість до спілкування з учнями, співпереживання, бажання побудувати діалог, який базується на відчутті довіри до педагога. Передовий досвід педагогічної практики засвідчує важливість встановлення емоційного контакту з учнем. Проте, розуміння цих основ ще не є гарантом їх успішного застосування на практиці. Дуже часто спостерігається парадокс, коли теоретично «підкований» спеціаліст, виявляється слабким практиком, в роботі якого часто простежуємо конфліктні ситуації з тенденцією до загострення відносин з учнями. Вміння правильно висловлювати емоційні інтенції зводить конфліктність до мінімуму.

Очевидним є той факт, що самими педагогами згадуються і називаються серед професійно значущих якостей особистості вчителя, такі якості як: ввічливість, гуманність, доброзичливість, доброта, ширість, любов до дітей, тактовність, чуйність, повага до історії та толерантність до культури чужого народу, тощо. Проте, так чи інакше, в їх основі лежать емоції, які вимагають особливого рівня оперування ними і контролю з боку викладача в процесі здійснення ним професійної діяльності.

Емоції проникають в усі куточки людського існування. По відношенню до мовної діяльності вони виступають:

- 1) ідентифікаторами відносин суб'єкта до предмету мовленнєвої діяльності;
- 2) репрезентантами усвідомлення пізнавально-комунікативної потреби суб'єкта;
- 3) «мотиваційним каталізатором», що володіє потужним зарядом, спрямованим на активізацію мовно-мисленнєвої діяльності [2, 38–39].

Професійно-педагогічна діяльність вчителя є немислимою без грамотно організованої мовленнєвої діяльності, а відповідно, без емоцій, що забезпечують її ефективність і вплив на розум і почуття учнів [3]. Емоції, як й інші мотиваційні стани, безперечно, впливають на сприйняття людиною навколишнього світу, його явищ, потенційних загроз тощо. Емоція регулює або, точніше, фільтрує наше сприйняття [5]. Володіючи технікою емотивного маневрування, педагог дістає потужний інструмент впливу на свідомість тих, до кого звернена його професійна діяльність.

Сприйняття слів залежно від їхнього емоційного значення інтенсивно досліджувалося в середині двадцятого століття. Так, встановлено, що емоційно неприємні слова розпізнавалися повільніше порівняно з нейтральними, а нейтральні повільніше, ніж емоційно приємні [11, 231]. Особливу зацікавленість викликало повільне розпізнавання негативних слів, при якому спостерігалася так звана відмова сприйняття [5]. Здійснюючи професійну діяльність, педагог повинен оперувати даною інформацією, заради збереження високого рівня мотивації учнів. Занадто високі вимоги можуть гальмувати процес пізнання, через формування зневіри у власні сили. Недарма, у практиці початкової школи існує прийом словесного підбадьорення підчас оцінювання роботи учня: «Молодець!», «Дуже добре», «Так тримати!». Слід зауважити, що вища школа також градує рівень продемонстрованих знань студента лексично: «Відмінно», «Добре», «Задовільно». Дані емотиви слугують мотиваційною складовою навчального процесу.

Емоції знаходяться в тісному зв'язку з мисленням. Аналіз моделей професійної компетентності педагога змушує констатувати факт відсутності в них безпосередньо виділеного емоційного компонента. Спираючись на компетентнісний підхід, факт відсутності емотивної компетентції, на наш погляд, є не виправданим упущенням, що є наслідком недооцінки ролі емоційного чинника, його впливу на професійно-педагогічну діяльність вчителя будь-якої дисципліни.

Висновки. Ми визначаємо емотивну компетенцію вчителя як упорядковану сукупність професійно значущих емоційних якостей і здібностей, та вміння реалізувати їх в мовленні підчас професійної діяльності. Дані навички повинні цілеспрямовано формуватися в ході професійної підготовки майбутніх педагогів, та базуватися на новітніх напрацюваннях психологічної теорії, емоційному досвіді отриманому безпосередньо підчас проходження педагогічної практики. Дана компетенція займає особливе місце у структурі професійної компетентності вчителя і, поряд з комунікативною компетенцією, складає її базовий рівень. Вона включає в себе сукупність таких психологічних якостей і здібностей, як мотивація, рефлексія, емпатія, емоційна саморегуляція.

Природу мови можна глибше пізнати й адекватно пояснити лише з огляду на природу людини та середовища, в якому вона проживає. Останнім часом лінгвістика все більше зосереджує увагу на комунікативній ролі мови, функціональних можливостях її одиниць, зв'язках із ментальністю народу, соціальної групи, індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів Л. С. Обумовленість певного стандарту поведінки особистості соціокультурними умовами життєдіяльності // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія / Л. С. Андрусів. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. 9. – Ч. 11. – С. 178–184.
2. Ариян М. А. Пути совершенствования профессиональной компетенции учителя иностранного языка [Текст] / М. А. Ариян // Иностранные языки в школе : Научно методический журнал. – 2003. – № 1. – С. 86–90.
3. Баграмова Н. В. Использование результатов НИР для развития профессиональной компетенции студентов педагогических вузов / Н. В. Баграмова // Подготовка специалиста в области образования : сб. ст. СПб., 1999. – Вип. 7. – С. 187–197.

4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования : учебное пособие / И. А. Зимняя. – М. : Высшее образование сегодня, 2003. – 265 с.
5. Манзій А. М. Емоційна лексика у сучасній німецькій мові : структура, семантика / А. М. Манзій // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Чернівці, 2008. – 230 с.
6. Митюшова Е. С. Формирование профессиональной компетентности учителя (на основе интегрированного курса) / Е. С. Митюшова. – Новосибирск, 2010. – 198 с.
7. Положин М. М. Тезаурус і фразеологічна картина світу / М. М. Положин, Н. Ф. Венжирович // Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес : матеріали II Міжнар. наук. конф., (Чернівці, 20–21 квіт. 2007 р.). – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – С. 270–273.
8. Психология личности : Словарь-справочник / [под редакцией П. П. Горностая, Т. М. Титаренко]. – До. : Рута, 2001. – 564 с.
9. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : ВГУ, 1987. – 191 с.
10. Сеченов И. М. Психология поведения : Избр. психол. труды / [под ред. М. Г. Ярошевского ; Акад. пед. и соц. Наук ; Моск. психол.-соц. ин-т. – М. : Институт практической психологии; Воронеж : МЛДЭК, 1995. – 320 с.
11. Münsterberg H. Philosophie der Werte. Grundzüge einer Weltanschauung / Hugo Münsterberg. – Saarbrücken : Vdm Verlag, 2007. – 496 S.

REFERENCES

1. Andrusiv L. S. Obumovlenist pevnoho standartu povedinky osobystosti sotsiokulturnymy umovamy zhyttiediialnosti // Zbirnyk naukovykh prats : filosofia, sotsiolohiia, psykholohiia / L. S. Andrusiv. – Ivano-Frankivsk : Plai, 2004. – Vyp. 9. – Ch. 11. – S. 178–184.
2. Ariyan M. A. Puti sovershenstvovaniya professionalnoy kompetentsii uchatelya inostrannogo yazyka [Tekst] / M. A. Ariyan // Inostrannye yazyki v shkole : Nauchno-metodicheskiy zhurnal. – 2003. – № 1. – S. 86–90.
3. Bahramova N. V. Yspolzovanye rezultatov NYR dlia razvyty professionalnoi kompetentsyy studentov pedahohycheskykh vuzov / N. V. Bahramova // Podgotovka spetsyalysta v oblasti obrazovaniya : sb. st. SPb., 1999. – Vyp. 7. – S. 187–197.
4. Zimnyaya I. A. Klyucheveye kompetentsii – novaya paradihma rezultata obrazovaniya : uchebnoe posobie / I. A. Zimnyaya. – M. : Vysshee obrazovanie segodnya, 2003. – 265 s.
5. Manzii A. M. Emotsiina leksyka u suchasniim nimeckii movi : struktura, semantika / A. M. Manzii // Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk. – Chernivtsi, 2008. – 230 s.
6. Mytiushova E. S. Formyrovanye professionalnoi kompetentnosti uchytelia (na osnove yntehryrovannoho kursa) / E. S. Mytiushova. – Novosybyrsk, 2010. – 198 s.
7. Poliuzhyn M. M. Tezaurus i frazeolohichna kartyna svitu / M. M. Poliuzhyn, N. F. Venzhyrovych // Aktualni problemy hermanskoi filolohii v Ukraini ta Bolonskyi protses : materialy II Mizhnar. nauk. conf., (Chernivtsi, 20–21 kvit. 2007 r.). – Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2007. – S. 270–273.
8. Psykhologhiya lychnosti : Slovar-spravochnyk / [pod redaktsei P. P. Hornostaia, T. M. Tytarenko]. – Do. : Ruta, 2001. – 564 s.
9. Shakhovskiy V. Y. Katehoryzatsyia emotsyi v leksyko-semantycheskoii systeme yazyka / V. Y. Shakhovskiy. – Voronezh : VHU, 1987. – 191 s.
10. Sechenov Y. M. Psykhologhiya povedeniya : Yzbr. psykhol. trudy / [pod red. M. H. Yaroshevskoho ; Akad. ped. y sots. Nauk ; Mosk. psykhol.-sots. yn-t. – M. : Ynstytut praktycheskoii psykhologhiy; Voronezh : MLDЭК, 1995. – 320 s.
11. Münsterberg H. Philosophie der Werte. Grundzüge einer Weltanschauung / Hugo Münsterberg. – Saarbrücken : Vdm Verlag, 2007. – 496 S.

Статтю подано до редакції 21.02.2016 р.